

S P I S R Z E C Z Y

PRZEDMOWA DO PIERWSZEGO WYDANIA XIX

PRZEDMOWA DO DRUGIEGO WYDANIA XXI

I. ORGANIZACJE WOJSKOWE PRZED WOJNĄ ŚWIATOWĄ 1

1. Kierunek dążeń politycznych społeczeństwa polskiego w okresie popowstaniowym. Zanik ideologii niepodległościowej we wszystkich trzech zaborach. Krakowska szkoła historyczna. Hasła pracy organicznej. Zwycięstwo kierunku ugodowego w stosunku do zaborców.
2. Odnowa ruchu niepodległościowego na ziemiach Królestwa Polskiego. Józef Klemens Piłsudski. Utworzenie Polskiej Partji Socjalistycznej. Redakcja „Robotnika”. Aresztowanie i ucieczka Piłsudskiego. Jego pobyt w Japonji. Walka rewolucyjna w zaborze rosyjskim. Organizacja Bojowa. Przegrana rewolucji rosyjskiej i polskiej, triumf Rosji.
3. Emigracja rewolucjonistów polskich do b. Galicji. Analiza przyczyn przegranej. Nowa doktryna walki „wojska z wojskiem”. Rozłam w Polskiej Partji Socjalistycznej. Piłsudski na czele wojskowego ruchu polskiego. Promieniowanie idei wojskowych. Organizacja Nieprzejednanych. Związek Odrodzenia. Związek Walki Czynnej. Sosnkowski.
4. Budowa organizacyjna Związku Walki Czynnej. Rozrost Z. W. C., rozszerzenie pracy wojskowej. Związek Strzelecki i Strzelec. Polskie Drużyny Strzeleckie. Drużyny Bartoszwowe. Drużyny Podhalańskie. Drużyny Tow. im. Kościuszki. Skauting. Sokole Drużyny Polowe.
5. Przesilenie bałkańskie z r. 1912 i możliwość wojny z Rosją. Rozwój niepodległościowej ideologii wśród stronnictw politycznych. Polski Skarb Wojskowy. Komisja Tymczasowa Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych. Natężenie polskiego ruchu wojskowego w obliczu zbliżającej się wojny światowej. Wybuch wojny. Mobilizacja Związku Strzeleckiego i Polskich Drużyn Strzeleckich.

Wskazówki bibliograficzne 39

A. WOJSKO POLSKIE NA ZIEMIACH POLSKICH.

I. LEGJONY POLSKIE 45

1. Przyczyny wojny światowej i położenie ogólne w pierwszych tygodniach działań wojennych. Postawa społeczeństwa polskiego we wszystkich

trzech zaborach w chwili wybuchu wojny światowej. Bierność Królestwa Polskiego. Osamotnienie Piłsudskiego. Konieczność oparcia się na Galicji. Naczelny Komitet Narodowy. Organizacja Legionów Polskich. Rozbicie Legionu Wschodniego.

2. Początek działań wojennych. Kadrówka. Zajęcie Kielc i organizacja batalionów pułku Piłsudskiego. Odwrót z Kielc i walki nad Wisłą pod Korczynem. Udział w ofensywie na Warszawę. Walki pod Dęblinem i Krzywopłotami. Ułina Mała. Walki na Podhalu: Limanowa, Marcinkowice. Grudniowy bój pod Łowczówkiem. Organizacja I Brygady. Zalety bojowe żołnierzy Piłsudskiego.
3. Przyczyny rozwiązania Legionu Wschodniego. Organizacja 2 i 3 pułków piechoty. Ich charakterystyka. Działania wojenne 2 i 3 pułków piechoty Legionów w Karpatach Wschodnich. Walki w komitacie Marmaros-Sziget. Oczyszczenie doliny Bystrzycy. Bitwa pod Mołotkowem. Walki grupy gen. Durskiego na Huculszczyźnie i Bukowinie. Kirlibaba. Działania grupy ppłk. Hallera pod Nadworną. Udział w ofensywie na Stanisławów. Organizacja II brygady w Kołomyi.
4. Znaczenie utworzenia Legionów. Rozbudzenie nadziei polskiego społeczeństwa. Stosunek I Brygady do Komendy Legionów i Naczelnego Komitetu Narodowego. Walka o czystość sztandaru niepodległości. Rosnąca sława legionowych żołnierzy i wpływ na rozbudzenie niepodległościowej idei wśród społeczeństwa. Zachodzące w nim zmiany. Wyniki polityczne i wojskowe osiągnięte przez Legiony.
5. I Brygada na odpoczynku w Kętach i w okopach nad Nidą. Położenie ogólne na froncie przeciwrosyjskim. Przełom pod Gorlicami i letnia ofensywa 1915 roku. Organizacja I Brygady, jej charakterystyka. Udział w letniej ofensywie. Bitwa pod Konarami. Zdobywanie reducty Tarłowa. Bój pod Urzędowem. Przymarsz na front 4 pułku piechoty. Bój pod Jastkowem i Majdanem Krasienińskim.
6. Odpoczynek w Kołomyi II brygady, jej charakterystyka. Zajęcie stanowisk nad Prutem. Bój na odcinku Dobronocy i odwrót na prawy brzeg Prutu. Działania w czerwcu. Zdobywanie Łużan i Mamajowiec. Szarża ułanów Dunin-Wasowicza pod Rokitną. Walki pod Rarańczą. Przerzucenie II brygady na Wołyń.
7. Zajęcie Warszawy i Królestwa Kongresowego przez państwa centralne. Milczenie ich w sprawie polskiej. Rosnący zatarg między Piłsudskim a Naczelnym Komitetem Narodowym. Wstrzymanie przez Piłsudskiego werbunku do Legionów. Tworzenie drugiej kadry wojskowej. Rozrost Polskiej Organizacji Wojskowej na obszarze Królestwa Kongresowego.
8. Położenie ogólne na froncie przeciwrosyjskim jesienią 1915 r. Legiony na Wołyniu. Charakterystyka terenu i działań. Walki 1, 5 i 4 pułku nad Stochodem. Udział w odrzucaniu Rosjan za Styr. Boje grupy Piłsudskiego pod Kolkami, Stowgorożem i Koszyszcami. Boje grupy północnej pod Sobieszycami, Bielsko-Wolą, Jabłonką, Kukłami i Kamieniuchą. Krwawy bój II brygady pod Kostiuchnowką. Szacunek i uznanie dowódców niemieckich dla bojowej postawy legionistów. Zima 1915 na 1916 r. i zajęcie stanowisk pozycyjnych nad Styrem.
9. Zgrupowanie brygad legionowych na jednym odcinku wykorzystuje Piłsudski do zajęcia jednolitego stanowiska w stosunku do polskich za-

gadnień polityczno-wojskowych. Konieczność ich krzystnego załatwienia. Wzrost niechęci N. K. N. i Komendy Legionów w pułkach. Akcja „Rady Pułkowników“ i jej dezynkrat.

10. Ofensywa rosyjska generała Brusilowa. Czerwcowe walki II brygady pod Hruziatynem i Holuzją. Uderzenie na odcinek legjonowy i dwudniowy bój pod Kostiuchnowką. Odwrót wszystkich oddziałów legjonowych i walki odwrotowe w dniach od 6 do 8 lipca. Zajęcie linii Stochodu. Czeremoszno. Obsadzenie okopów w rejonie Rudki Miryńskiej. Sierpniowe boje nad Stochodem. Piłsudski w walce o niezależność Legionów podaje się do dymisji.
11. Wrażenia dymisji Piłsudskiego w szeregach legjonowych. Akcja żołnierzy mająca na celu poparcie jego żądań. Ustępstwa Austrii. Polski Korpus Posiłkowy. Główna Kwatera niemiecka planuje tworzenie wojska polskiego. Wycofanie Legionów z frontu i ogłoszenie aktu 5 listopada o niepodległym Królestwie Polskim. Pierwszy ten efekt polityczny zostaje wywołany istnieniem i walkami Legionów.
12. Istotne zamiary państw centralnych. Odezwy gubernatorów okupacyjnych Kucka i Beselera w sprawie zaciągu do wojska polskiego. Tymczasowa Rada Stanu. Działalność Piłsudskiego w celu tworzenia z Legionów kadr wojska narodowego. Usiłowania niemieckie wyłącznego podporządkowania sobie wojska i zakusy na jego polskość. Przeciwdziałanie Piłsudskiego. Wzrost wrogich nastrojów w stosunku do okupantów. Rewolucja rosyjska.
13. Przekazanie Legionów przez Austrię Królestwu Polskiemu. Organizacja Polskiej Siły Zbrojnej. (Wehrmachtu). Rozbicie Legionów na dwa organizmy wojskowe. Wzburzenie żołnierzy legjonowych. Piłsudski występuje z Tymczasowej Rady Stanu. Zaniepokojeni Niemcy żądają złożenia przysięgi wojskowej.
14. Położenie ogólne w pierwszej połowie r. 1917. Zmieniony stosunek Niemców do sprawy polskiej. Stanowisko Niemców względem Rady Stanu i Piłsudskiego. Sprawa przysięgi. Odmowa jej złożenia przez pułki I i III Brygady. Motywy odmowy. Stanowisko II Brygady. Rozbicie Legionów. Benjaminów i Szczypiorno. Represje niemieckie wobec obozu niepodległościowego. Aresztowanie Piłsudskiego i Sosnkowskiego. Rozformowanie pułków w Przemyśle i wysyłka legjonistów na front włoski.

Wskazówki bibliograficzne 145

II. POLSKA ORGANIZACJA WOJSKOWA 148

1. Połączenie organizacji strzeleckich w Warszawie w r. 1914. Cel i zakres prac nowej organizacji. Oddziały lotne i ich działalność. Akcja wywiadowcza. Por. Tadeusz Żuliński. Mobilizacja P. O. W. z chwilą zajęcia Warszawy przez Niemców. Wcielenie „bataljonu warszawskiego“ do I Brygady.
2. Wstrzymanie werbunku do Legionów i nowe zadania P. O. W. Objęcie kierownictwa przez kpt. Kasprzyckiego i rozwój prac organizacji.

Oparcie pracy na systemie szkół. Zasady organizacyjne i rozszerzenie wpływów na społeczeństwo.

3. Podstawy siły obozu niepodległościowego. Centralny Komitet Narodowy: jego skład i zadania. Wpływ aktu 5 listopada na Polską Organizację Wojskową. Rada Stanu i walka z jej ugodowością w stosunku do okupantów. Prace wyszkoleniowe P. O. W. Podział organizacyjny i liczebność w początku 1917 r.
4. Okres przeciwniemiecki prac P. O. W. Powtórne ukrycie się w podziemia konspiracji. Rewolucja rosyjska i jej wpływ na zmianę położenia polityczno-wojskowego w Polsce. Opinia o P. O. W. szefa wywiadu niemieckiego. Represje w stosunku do Legjonów, obozu niepodległościowego i Polskiej Organizacji Wojskowej. Aresztowanie Piłsudskiego. Obezwładnienie P. O. W.
5. Odrodzenie prac Polskiej Organizacji Wojskowej pod koniec 1917 r. Przeniesienie Komendy Głównej do Krakowa i objęcie jej przez płk. Rydza-Śmigłego. „Organizacja A” i Konwent. Skład i prace Konwentu. Nowy podział organizacyjny P. O. W. na Komendy Naczelne 1, 2, 3 i 4. Działalność K. N. 3 na Ukrainie.
6. Położenie wojskowo-polityczne państw centralnych w pierwszej połowie 1918 r. Rozkład rewolucyjnej Rosji. Szykowanie się Niemców i koalicji do decydujących rozstrzygnięć. Wzrost znaczenia sprawy polskiej. Kolejne deklaracje: rosyjska, amerykańska i koalicyjna w sprawie niepodległości Polski. Rola Rady Regencyjnej.
7. Działalność Polskiej Organizacji Wojskowej w 1918 r. Rola K. N. 2 w rozsadzaniu armji austriackiej. Prace polityczno-wojskowe K. N. 3. Plany akcji ostatecznej, opracowane przez Konwent wiosną 1918 r. Utworzenie podstawy działań na obszarze okupacji austriackiej. Zamałchy terrorystyczne w stosunku do Niemców. Nawiązanie łączności z państwami koalicyjnymi.
8. Rozkład Austrii i zwycięstwo państw koalicyjnych nad Niemcami. Mobilizacja Polskiej Organizacji Wojskowej w dniu 30 października na obszarze zajęтым przez Austrię. Opanowanie Lublina i południowej części Królestwa Kongresowego. Powrót Piłsudskiego z Magdeburga, uderzenie P. O. W. na Niemców i ich rozbrojenie. Mobilizacja K. N. 1. Liczebność P. O. W. w dniach mobilizacji. Udział w tworzeniu wojska. Ocena działalności P. O. W. przez Józefa Piłsudskiego.

Wskazówki bibliograficzne 180

III. W OBOZACH JEŃCÓW I NA FRONCIE WŁOSKIM 183

1. Zatargi między żołnierzami legjonowymi a Niemcami w okresie poprzedzającym sprawę przysięgi. Niemieckie zakusy na polskość Legjonów. Stosunki w obozach przeszkolenia. Postawa Józefa Piłsudskiego wobec prób niemieckich podporządkowania sobie spraw wojska polskiego. Sprawa przysięgi. Usuwanie z wojska oficerów. Internowanie żołnierzy w Szczypiornie i oficerów w Benjaminowie.
2. Represje niemieckie względem Polskiej Organizacji Wojskowej i stronnictw niepodległościowych. Odesłanie pułków I i III Brygady pod Prze-

myśl. Komisja gen. Schillinga. Rozformowanie pułków i rozrzucenie legionistów-galicjan po froncie włoskim. Degradacja oficerów. Warunki pobytu żołnierzy legjonowych w wojsku austriackim.

3. Obóz w Szczypiornie. Warunki pobytu internowanych żołnierzy. Organizacja życia wewnętrznego. Stopniowe pogarszanie się warunków. Aresztowanie oficerów dzielących los żołnierski w Szczypiornie. Sprawa numerów. Protesty szczypiorniaków. Przewiezienie internowanych do Łomży. Warunki pobytu w Łomży.
4. Położenie wojskowe państw centralnych na wiosnę 1918 r. Zbliżający się kres ich wysiłków. Rozkaz pułkownika Rydza-Śmigłego w sprawie zwinięcia obozu internowanych. Stopniowe zwalnianie żołnierzy legjonowych. Zasilenie „Wehrmachtu”.
5. Benjaminów. Warunki pobytu internowanych oficerów. Organizacja życia wewnątrz obozu. Represje niemieckie i ich usiłowanie złamania oporu internowanych. Zwinięcie obozu wiosną 1918 r.

Wskazówki bibliograficzne 202

IV. POLSKA SIŁA ZBROJNA (WERHMACHT) 203

1. Powody dla których po rozbiciu Legionów Niemcy i Austria starają się zachować przy sobie oddziały polskie. Obóz aktywistyczny. Falszywa ocena politycznego położenia Polski przez t. zw. aktywistów. Przesłanki ideowe oficerów Polskiej Siły Zbrojnej.
2. Polska Siła Zbrojna w okresie początkowym i w czasie przesilenia w Legionach. Wyszkołenie. Organizacja władz. Kursy wyszkolenia. Liczebność. Utworzenie wiosną 1918 r. brygady piechoty.
3. Stosunek Rady Regencyjnej do Polskiej Siły Zbrojnej. Jej bezsilność wobec Beselera we wszystkich sprawach wojskowych. Niemcy a Polska Siła Zbrojna. Jej wyszkolenie. Zmiana stosunku Niemców do spraw polskich w ostatnich tygodniach wojny światowej. Objęcie przez Radę Regencyjną zwierzchniej władzy nad wojskiem. Organizacja Sztabu Generalnego i Ministerstwa Spraw Wojskowych.
4. Zbliżająca się klęska państw centralnych oraz objęcie przez Radę Regencyjną władzy nad wojskiem powoduje zaciąganie się ochotnicze młodzieży do Polskiej Siły Zbrojnej. Plany rozbudowy wojska. Napływ oficerów. Utworzenie 3 p. piechoty. Liczebność Polskiej Siły Zbrojnej w listopadzie 1918 r. Jej rola w dniach przewrotu listopadowego i zlanie się z Polską Organizacją Wojskową w oddziały wojska narodowego.

Wskazówki bibliograficzne 215

V. POLSKI KORPUS POSIŁKOWY I BÓJ POD RARAŃCZĄ . . . 216

1. Niemcy i Austria starają się wyzyskać osłabienie Rosji przez rewolucję i zawrzeć pokój na wschodzie. Rokowania w Brześciu. Dopuszczenie do obrad przedstawicieli Ukraińskiej Republiki Rad i wygrywanie ich przeciw Rosji. Niedopuszczenie do rokowań przedstawicieli polskiej Rady Regencyjnej. Zawarcie pokoju przez państwa centralne z Ukrainą. Przyznanie Chełmszczyzny państwu ukraińskiemu.

2. Pochopność Austrii w przyznaniu Chełmszczyzny Ukrainie. Oburzenie na Austrię przyjmuje w Polsce postać bardzo ostrą. Protesty w Galicji. Strajk kolejowy i manifestacje. Zburzenie resztek zaufania do państw centralnych.
3. Rozmieszczenie oddziałów Polskiego Korpusu Posiłkowego. Jego liczebność. Nastroje oficerów i żołnierzy. Wrażenie wywołane przez akt brzeski. Świadomość o konieczności protestu. Postanowienie przejścia przez front do Rosji, celem połączenia się z I Korpusem Dowbora-Muśnickiego. Przygotowania do przejścia przez front.
4. Nocne ćwiczenia brygady jako pozór do przygotowania marszu. Aresztowanie generała Zielińskiego. Jego charakterystyka. Noc z 15 na 16 lutego. Opóźnienie artylerji odwleka przejście taborów i zakładów korpusu. Nocny bój pod Rarańczą i przejście przez front 2 i 3 pułku piechoty.

VI. HUSZT I MARMAROS-SZIGET 232

1. Uruchomienie taborów i zakładów Polskiego Korpusu Posiłkowego pod Rarańczą — przyczyną zaalarmowania oddziałów austriackich. Przebijają się tylko piechota, pozostałe oddziały zostają otoczone i rozbrojone. Przewiezienie do obozu jeńców i warunki pobytu w nich internowanych legionistów.
2. Wrażenie w kraju wywołane przejściem II Brygady pod Rarańczą. Pomoc społeczeństwa udzielana legionistom. Zrozumienie akcji polityczno-wojskowej prowadzonej przez Piłsudskiego. Deklaracja Koła Polskiego w Krakowie z dnia 28.V.1917. Postulaty zjazdu stronnictw niepodległościowych. Nazwisko Piłsudskiego — sztandarem walki. Ideologia Rarańczy.
3. Represje zastosowane przez Austrię w stosunku do legionistów. Przygotowania do procesu w Marmaros-Sziget. Wrażenie w kraju, wywoływane przez proces. Obrońcy. Zachowanie się oskarżonych. Umorzenie procesu i urlopowanie legionistów. Upadek Austrii.

Wskazówki bibliograficzne 245

B. WOJSKO POLSKIE NA WSCHODZIE.

I. LEGJON PUŁAWSKI I POLSKA BRYGADA STRZELECKA . . . 249

1. Stanowisko polityczne ludności Królestwa Kongresowego wobec Rosji na początku wojny światowej. Wiara w zwycięstwo Rosji. Objawy lojalności w stosunku do niej i niechęć wobec Niemców. Deklaracje polityków polskich w Petersburgu. Odezwa sierpniowa naczelnego wodza wojsk rosyjskich. Wrażenie wywołane przez nią w Królestwie Kongresowym.
2. Tworzenie wojskowych oddziałów polskich przy boku Rosji. Inicjatywa polityków Narodowej Demokracji i formowanie partyzanckich oddziałów przez Gorczyńskiego. Powstanie Komitetu Narodowego w War-

szawie i objęcie przez niego opieki nad tworzącymi się oddziałami. Legjon Puławski. Stosunek władz rosyjskich do Legjonu i przemianowanie go na drużyny pospolitego ruszenia. Zmiana w nastrojach politycznych społeczeństwa polskiego w Królestwie Kongresowem wobec niezmienionej, przeciwpolskiej polityki rosyjskiej.

5. Rozwiązanie się Komitetu Organizacyjnego z powodu niemożności rozszerzania formacyj wojskowych. Likwidacja II Legjonu. Odejście Legjonu I na front. Bój pod Pakosławiem. Próby nawiązania łączności z Legionami Piłsudskiego. Walki pod Michałowem i Władysławowem. Bój pod Nurcem. Odejście Legjonu do Bobrujska.
4. Działalność gen. Szymanowskiego, dowódcy 104 brygady strzeleckiej, w skład której wchodził Legjon Puławski. Otrzymanie zezwolenia na utworzenie polskiej brygady. Tworzenie brygady i wewnętrzne w niej stosunki. Wysiłki oficerów-Polaków nad utrzymaniem narodowego charakteru formacji. Udział brygady w walkach na froncie pod Baranowiczami, Zaosiem i Zelwą. Projekt utworzenia polskiej dywizji i ustępstwa Rosji wywołane aktem 5 listopada. Przeniesienie brygady do rejonu Kijowa.

Wskazówki bibliograficzne 267

II. PIERWSZY KORPUS NA BIAŁORUSI 268

1. Ustępstwa Rosji w sprawie polskiej jako skutek aktu 5 listopada. Wybuch rewolucji rosyjskiej i deklaracja marcowa Rządu Tymczasowego o niepodległości Polski. Możliwości tworzenia polskich formacyj wojskowych. Związki Wojskowych Polaków. Zjazd delegatów Związków Wojskowych Polaków w Petersburgu i jego uchwały. Naczelny Polski Komitet Wojskowy. Jego skład i zadania.
2. Utworzenie I polskiej dywizji strzelców w rejonie Kijowa. Odmarsz na front do Galicji. Objawy fermentu wśród żołnierzy. Udział w walkach odwrotowych nad Zbruczem. Utworzenie 1 pułku ułanów. Odmowa złożenia przysięgi rządowi rosyjskiemu. Przeniesienie pułku na front. Obrona Stanisławowa i bój pod Krechowcami.
3. Podjęcie prac nad rozszerzeniem polskich formacyj wojskowych. Komisja Wojskowa przy rosyjskim Sztabie Generalnym. Opozycja polska przeciwko tworzeniu wojska. Jej przyczyny i następstwa. Uzyskanie przez „Naczpól” zezwolenia na tworzenie korpusu. Utworzenie I Korpusu i jego stan liczebny w grudniu 1917 r. Charakterystyka jego ówczesnej wartości.
4. Zwalczanie formacyj wojskowych przez polską lewicę demokratyczną. Objęcie władzy w Rosji przez bolszewików. Ich stosunek do I Korpusu. Źródła zatargów między I Korpusem, a bolszewikami. Koncentracja korpusu w rejonie Bobrujska. Plany przedostania się na Ukrainę. Walki z bolszewikami w rejonie Bobrujska, Rohaczewa i Żłobina. Okupacja Białorusi przez wojska niemieckie w lutym 1918 r. i zakończenie walk z bolszewikami.
5. Korpus I na obszarze zajęty przez wojska niemieckie. Wysłanie delegacji do Rady Regencyjnej i śmierć płk. Mościckiego. Gen. Dowbór-Muśnicki wbrew ślubowaniu rozpoczyna rokowania z Niemcami. Bez-

owocne przeciwdziałania Raczkiewicza i Żdziechowskiego, protesty oficerów. Podpisanie umowy i jej skutki. Poddanie się zwierzchniej władzy Rady Regencyjnej i dowództwu Beselera. Niemieckie żądania przeprowadzenia demobilizacji korpusu. Zgoda gen. Muśnickiego, jej skutki wojskowe i polityczne.

6. Polska Organizacja Wojskowa i Liga Walki Czynnej w I Korpusie. Zadanie postawione przez P. O. W.: podniesienie sprawności bojowej korpusu i skierowanie go do walki z Niemcami. Stany liczebne korpusu w maju 1918 r. Charakterystyka stosunków wewnętrznych w korpusie według raportu oficera Polskiej Organizacji Wojskowej. Jej ujawnienie się w korpusie i przeprowadzone przez nią prace. Wbrew przygotowaniom zbrojnego oporu, generał Muśnicki podpisuje warunki kapitulacji korpusu.
7. Warunki kapitulacji postawione przez Niemców. Ich przygotowania wojskowe i okrażanie korpusu. Przyjazd do Bobrujska płk. Barty. Oficerowie Polskiej Organizacji Wojskowej postanawiają za wszelką cenę ratować korpus. Przygotowania do uderzenia na Niemców. Aresztowanie gen. Muśnickiego i objęcie dowództwa korpusu przez płk. Bartę. Zachowanie się oddziałów. Odmowa walki przez legję oficerską powoduje nieudanie się akcji. Kapitulacja I Korpusu.

Wskazówki bibliograficzne 314

III. DRUGI KORPUS I BÓJ POD KANIOWEM 316

1. Konieczność tworzenia II Korpusu wobec coraz większego rozkładu wojsk rosyjskich. Zjazdy Związków Wojskowych Polaków na froncie rumuńskim. Uchwały zjazdu w Kiszynowie i powstanie Komitetu Wykonawczego frontu rumuńskiego. Nawiązanie łączności z rządem rumuńskim i przedstawicielami państw sprzymierzonych. Tworzenie II Korpusu w Sorokach. Inspektorat naczelny Polskiej Siły Zbrojnej i gen. Michaelis. Dowództwo II Korpusu. Zmarnowane możliwości rozbudowy wojska. Charakterystyka stosunków wewnętrznych w II Korpusie.
2. II brygada na Ukrainie i jej marsz na wschód. Wrogie stanowisko bolszewików. Interwencja Polskiej Organizacji Wojskowej zmienia stosunek bolszewików do II brygady i uzyskuje ich pomoc. Zmiana kierunku marszu wskutek posuwania się w głąb Ukrainy wojsk niemiecko-austriackich. Marsz na Sorok. Stosunek Komitetu Wykonawczego do II brygady.
3. Uchwała Komitetu Wykonawczego na wieść o zbliżaniu się do Sorok II brygady. Działalność polityczna Komitetu Wykonawczego i jej wyniki. Stosunek państw sprzymierzonych do wojskowych formacji polskich. Utworzenie wspólnego frontu. Historyczna deklaracja przedstawicieli państw koalicyjnych. Jej znaczenie polityczne.
4. Zawarcie pokoju między Rumunją a państwami centralnymi zmusza II Korpus do opuszczenia Sorok. Kierunek i cel marszu. Opór generałów Stankiewicza i Glassa. Objęcie dowództwa korpusu przez gen. Hallera. Reorganizacja korpusu i postawienie go na stopie bojowej. Marsz na wschód w kierunku Dniepru.

5. Rozwiązanie się Komitetu Wykonawczego i objęcie kierownictwa politycznego nad II Korpusem przez gen. Hallera. Położenie wojskowe i polityczne korpusu z chwilą przymarszu nad Dniepr. Poddanie się korpusu pod władzę Rady Regencyjnej i zatrzymanie korpusu na miejscu. Sprzeczności w postępowaniu generała Hallera. Gromadzenie przez Niemców oddziałów wojskowych pod Kaniowem. Próba wymuszenia kapitulacji i natarcie wojsk niemieckich. Rozbicie II Korpusu.

Wskazówki bibliograficzne 344

IV. TRZECI KORPUS NA UKRAINIE 345

1. Zamęt polityczno-społeczny na Ukrainie w końcu 1917 r. Anarchja społeczna i niszczenie polskiego stanu posiadania. Stosunek ziemiaństwa polskiego do tworzących się formacyj wojskowych. Przystąpienie do tworzenia III Korpusu. Naczelný Inspektorat Polskiej Siły Zbrojnej i jego działalność. Liczebność oddziałów III Korpusu. Walki z bolszewikami i ludnością ukraińską.
2. Objęcie przez gen. Osieńskiego Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich na Ukrainie. Barthel de Weydenthal-Barta. Złożenie z dowództwa gen. Michaelisa. Konieczność skoncentrowania oddziałów III Korpusu. Działalność niemiecko-ukraińska skierowana przeciw oddziałom polskim. Walki pod Gniewaniem i Niemirowem w czasie koncentracji korpusu. Odmowa posłuszeństwa płk. Barcie przez oficerów III Korpusu i dymisja Barty.
3. Objęcie dowództwa nad III Korpusem przez płk. Rómmla. Wykreślenie III Korpusu ze stanu wojska polskiego. Rozmieszczenie oddziałów w rejonie wyznaczonym przez Austriaków. Utworzenie lekkiej brygady III Korpusu i jej stan liczebny. Rozbrojenie lekkiej brygady. Przyczyny zmarnowania korpusów polskich na wschodzie. Rada Regencyjna i jej stosunek do formacyj polskich.

Wskazówki bibliograficzne 359

V. NA MURMANIE I KUBANI 360

1. Stan wojskowych wysiłków polskich na wschodzie po rozbiciu korpusów. Opanowanie obszarów rosyjskich przez wojskowe i polityczne wpływy państw centralnych. Znaczenie bitwy kaniowskiej: wojskowe i polityczne. Obrady kijowskie i postanowienie dalszej budowy wojska. Akcja na terenie Moskwy. Utworzenie Wydziału Mobilizacyjnego. Wyjazd gen. Hallera do Francji i mianowanie gen. Żeligowskiego dowódcą wojsk polskich na wschodzie.
2. Przeniesienie akcji tworzenia polskich oddziałów na północ Rosji. Przedzieranie się żołnierzy na Murman i przeszkody stawiane przez bolszewików. Oddział w Koli i Archangielsku. Udział w walkach przeciw Sowietom w łączności z oddziałami wojsk angielskich. Zakończenie walk i powrót do kraju. Trudności przedostania się na Murman powodują przeniesienie akcji polskiej na południe. Rozwiązanie Wydziału Mobilizacyjnego w Moskwie i utworzenie Organizacji Werbunkowo-Agitacyjnej w Kijowie. Rozkład okupacyjnych wojsk austriackich na Ukrai-

nie i przewrót polityczny w Kijowie. Utworzenie oddziału „mikulinieckiego” i oddziału Lisa-Kuli. Rozbicie oddziałów polskich przez Ukraińców w czasie przedzierania się do kraju.

3. Możliwość tworzenia oddziałów polskich tylko na obszarach objętych wpływami państw sprzymierzonych. Tworzenie oddziałów polskich w Stanicy Paszkowskiej na Kubani. Walki z bolszewikami w październiku i listopadzie 1918 r. Przyjazd na Kuban gen. Żeligowskiego i utworzenie Komitetu Naczelnego. Umowa z gen. Denikinem dowódcą rosyjskiej przeciwbolszewickiej Armii Ochotniczej. Tworzenie 4 dywizji wojsk polskich. Ogłoszenie przez Komitet Naczelny poboru do wojska. Przeniesienie oddziałów polskich z Kubani do Odesy.
4. Znaczenie Odesy jako podstawy działań wojsk sprzymierzonych. Przybycie gen. Żeligowskiego i powrotne utworzenie 4 dywizji. Rozpoczęcie walk wokół Odesy i słabość sił wojskowych, użytych do jej obrony. Objęcie odcinka na linii Odesa — Rozdzielnaja przez 4 dywizję i walki z Ukraińcami. Złożenie broni przez płk. Żymierskiego. Opuszczenie Odesy przez Rosjan i obrona portu przez 4 dywizję. Przejście dywizji na etat wojska francuskiego.
5. Położenie wojsk sprzymierzonych i oddziałów polskich w Odesie w początkach 1919 r. Podsuwanie się bolszewików w stronę miasta i położenie wewnętrzne portu. Działalność żywiołów bolszewickich i odporność żołnierza polskiego na ich hasła agitacyjne. Rola gen. Żeligowskiego i jego zasługi przy podtrzymywaniu ducha w oddziałach. Udział w walkach z bolszewikami, zdobycie Tyraspoła. Ewakuacja Odesy. Oslona odwrotu przez 4 dywizję. Śmierć płk. Barty. Przejście Dniestru i wkroczenie na obszar rumuński. Pobyt w Besarabji i na Bukowinie. Wkroczenie do kraju.

VI. DYWIZJA SYBERYJSKA

383

1. Przyczyny przeniesienia organizacji oddziałów wojskowych na obszary wschodniej Rosji. Formacje czechosłowackie w Rosji. Ich zatarg z Sowietami. Opanowanie wschodniej Rosji przez Czechów. Utworzenie w Samarze „Polskiego Komitetu Rewolucyjnego dla Walki o Wolność Zjednoczonej Polski”. Warunki polityczno-wojskowe wśród których Polski Komitet Rewolucyjny rozpoczyna swą działalność.
2. Tworzenie wojskowych oddziałów polskich na wschodzie Rosji. Polski Komitet Wojenny. Umowa Polskiego Komitetu Wojennego z Czechami w sprawach wojskowo-politycznych. Wyjazd na wschód oficerów legjonowych i Polskiej Organizacji Wojskowej. Działalność Polskiego Komitetu Wojennego. Utworzenie Dowództwa Wojsk Polskich na wschodzie i utworzenie 1 pułku strzelców.
3. Położenie wojenne na wschodzie Rosji w połowie 1918 r. Przeniesienie ośrodka organizacyjnego wojska polskiego z Bugurusłania do Nowo-Mikołajewska. Udział w walkach 1 pułku strzelców wzdłuż linii kolejowej Ufa — Bugulma. Walki pod Aleksandrówką i Mikołajewką. Bój pod Bajrakami i Bebejem.
4. Zmiany zachodzące w położeniu politycznym Syberji w końcu 1918 r. i w początkach r. 1919. Dyktatura admirała Kołczaka. Przyjazd gen.

Janin i objęcie przez niego dowództwa wojsk sprzymierzonych na Syberji. Tworzenie nowych oddziałów polskich 5 dywizji syberyjskiej.

Jej stan liczebny w kwietniu 1919 r. Przejście na etat francuski. *Ochrona linii kolejowej i walki toczone przez oddziały dywizji.*

5. Rozbicie oddziałów admirała Kołczaka przez wojska sowieckie. Cofanie się frontu na wschód i przygotowywanie przez dowództwo polskie ewakuacji Nowo-Mikołajewska. Zbyt późne rozpoczęcie ewakuacji uniemożliwia posuwanie się polskich transportów. Zachowanie się Czechów. Walki odwrotowe 5 dywizji. Bój o stację Tajga. Warunki w jakich odbywała się ewakuacja. Dotarcie do Krasnojarska. Rozpaczliwe położenie dywizji. Kapitulacja pod stacją Klukwiennaja. Przedzieranie się do Irkucka i Charbina. Powrót do kraju resztek dywizji syberyjskiej.

Wskazówki bibliograficzne 404

C. WOJSKO POLSKIE NA ZACHODZIE.

I. ODDZIAŁ BAJONCZYKÓW 407

1. Stosunek do Francji Polaków zamieszkujących jej granice w chwili wybuchu wojny światowej. Objawy polskich sympatyj dla walczącej Francji. Ochotniczy zaciąg do wojska. Utworzenie oddziału polskiego w sierpniu 1914 r. i wcielenie go do Legji Cudzoziemskiej. Wymarsz z Paryża i pobyt w Bajonnie.
2. Warunki pobytu oddziału polskiego w Bajonnie. Wymarsz na front i udział w walkach pozycyjnych w Szampanji. Śmierć chorążego Szujskiego. Bitwa pod Arras w dniu 9 maja 1915 r. Udział w walkach pod Notre-Dame de Loretto. Rozwiązanie oddziału bajorczyków wskutek strat poniesionych na froncie.

Wskazówki bibliograficzne 415

II. ARMJA POLSKA WE FRANCJI 416

1. Bezsilność Francji w sprawie polskiej ze względu na sojuszniczą Rosję. Działalność polityków Narodowej Demokracji na terenie państw sprzymierzonych. Korzystne zmiany zachodzące w sprawie polskiej pod koniec 1915 r. i na początku 1916 r. Wzmocnienie stanowiska polityków polskich po wydaniu aktu listopadowego przez państwa centralne. Rozbudzenie nadziei polskich i projekty stworzenia wojska polskiego przy boku Francji. Wacław Gąsiorowski.
2. Rewolucja rosyjska i deklaracja marcową Rządu Tymczasowego powoduje zmianę stosunku państw sprzymierzonych do sprawy polskiej. Obawa przed stworzeniem wojska polskiego przy boku państw centralnych skłania Francję do zajęcia się wojskowymi projektami Polaków. Czerwcowy dekret prezydenta republiki francuskiej o utworzeniu autonomicznego wojska polskiego. Rada weteranów i utworzenie Komitetu Narodowego.

3. Prawne podstawy organizacji Armji Polskiej we Francji. Utworzenie Francusko-Polskiej Misji Wojskowej. Rozpoczęcie akcji werbunkowej. Obóz w Sille le Guillaume. Akcja werbunkowa w Brazylii, Stanach Zjednoczonych i Kanadzie. Jej wyniki.
4. Praca nad przygotowaniem kadr podoficerskich i oficerskich. Zwiększający się napływ ochotników. Pierwsze transporty ochotników z Ameryki Północnej. Powiększenie ilości obozów. Utworzenie 1 pułku strzelców polskich. Stan liczebny Armji Polskiej w pierwszych miesiącach 1918 r. Utworzenie 2 i 3 pułków strzelców. Wręczenie pułkom chorągwi, ofiarowanych przez francuskie miasta.
5. Udział 1 pułku strzelców w walkach na froncie w okolicy Reims. Bój pod Saint-Hilaire i zdobycie Bois de Raquette. Stosunki wewnętrzne w 1 pułku. Charakterystyka korpusu oficerskiego. Braki organizacyjne w obozach. Objęcie wyszkolenia przez gen. Capdepont. Utworzenie 1 dywizji gen. Vidalona. Działalność szefa wyszkolenia i wyniki jego pracy. Konieczność postawienia oficera-Polaka na czele Armji Polskiej we Francji.
6. Przyjazd gen. Hallera do Paryża w lipcu 1918 r. Konieczność uregulowania stosunku prawno-publicznego w Armji Polskiej do państw sprzymierzonych. Zakres spraw polityczno-wojskowych podjętych przez Komitet Narodowy. Umowa między Komitetem Narodowym a rządem republiki francuskiej. Kompetencje Komitetu Narodowego w sprawach Armji Polskiej wynikające z umowy polsko-francuskiej.
7. Położenie polityczne sprawy polskiej w połowie 1918 r. Deklaracja wersalska rządów sprzymierzonych. Polityczne wyniki istnienia wojska polskiego na terenie państw sprzymierzonych. Mianowanie gen. Hallera naczelnym dowódcą Armji Polskiej we Francji. Stosunek gen. Hallera do Komitetu Narodowego oraz jego działalność po objęciu dowództwa. Utworzenie 2 dywizji piechoty. Zmiany w systemie skadrowania oddziałów. Stan liczebny Armji Polskiej we Francji w listopadzie 1918 r. Zawieszenie broni i koniec wojny światowej.
8. Wysiłki zmierzające do jaknajszerszej rozbudowy Armji Polskiej we Francji celem przyścia na pomoc walczącemu krajowi. Przygotowania do odjazdu i zwłoka wywołana sprzeciwem Niemiec. Wcielanie do Armji Polskiej we Francji Polaków, jeńców włoskich. Stosunek Włoch do sprawy polskiej i budowanie polskich formacji wojskowych na ziemi włoskiej. Przewiezienie ich do Francji. Tworzenie nowych dywizji i przyjazd Armji Polskiej we Francji do kraju wiosną 1919 r.

Wskazówki bibliograficzne	465
WNIOSKI I ZAKOŃCZENIE	466
WSKAZÓWKI BIBLIJOGRAFICZNE	472
SKOROWIDZ NAZWISK	477
WYKAZ DOSTRZEŻONYCH BŁĘDÓW	487